

الكسب

مؤلف: أبو عبدالله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني
مترجم: سرحقق مفتي عبدالمعبود ضريري

الكسب

مؤلف: أبو عبدالله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني مترجم: سرحقق مفتي عبدالمعبود ضريري

AI Kaseb (Business Transaction)

Professor Abdul Mabood Zariri

ISBN 978-9936-661-39-4

9 789936 661394

2022

امارت اسلامی افغانستان
اکادمی علوم
ریاست اطلاعات و ارتباط عامه

الکسب

مؤلف: ابو عبدالله محمد بن الحسن بن فرقد الشیبانی (المتوفی:

۱۸۹ هـ.ق)

مترجم: سرمحقق مفتی عبدالمعبود ضریری

مشخصات اثر

نام کتاب: الکسب

مؤلف: أبو عبدالله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني (المتوفى: ۱۸۹ هـ.ق).

مترجم: سرمحقق مفتی عبدالمعبود ضریری

ادیتور و مهتمم: سرمحقق عبدالرحمن حکیمزاد

ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم

سال چاپ: ۱۴۰۱ هـ.ش / ۱۴۴۴ هـ.ق

محل چاپ: مطبعه لایف ستار، کابل - افغانستان

شماره تماس ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: ۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹ (۰۰۹۳)

ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۶۶۱-۳۹-۴

حق طبع برای اکادمی علوم محفوظ است

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	أ
(مقدمه).....	۱
(معنای کسب).....	۳
(برتری کسب بر جهاد).....	۴
(محبوبیت دستهای کاسب).....	۵
(جایگاه کسب و کار).....	۵
(نیاز به کسب و کار).....	۶
(کسب و کار راه پیامبران علیهم السلام).....	۶
(کسب آدم علیه السلام).....	۷
(کسب نوح علیه السلام).....	۷
(کسب داود علیه السلام).....	۸
(کسب سلیمان، زکریا و عیسی علیهم السلام).....	۹
(کسب پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم).....	۹
(کسب مفید و کسب مضر).....	۹
(حکم اشتغال به کسب و کار).....	۱۰
(استدلال آنانی اشتغال به کسب را حرام می دانند).....	۱۰
(دلایل جواز اشتغال به کسب و کار).....	۱۳
(حقیقت توکل).....	۱۹
(توکل و تداوی امراض).....	۲۰
(تردید بالای برخی از اهل تصوف که کسب و کار را در اصل نا جایز.....	۲۰
(فرض بودن کسب و کار).....	۲۱

- ۲۱(دلایل کرامیه به مباح بودن کسب و کار).
- ۲۴(پاسخ به چند اشکال وارده)
- ۲۵(دلایل عقلی به لزوم کسب و کار به حد نیاز).
- ۲۵(پاسخی به اشکال وارده)
- ۲۶(مذمت ثروت اندوزی جهت تفاخر و تکاثر اموال)
- ۲۷(چگونگی برتری اشتغال به کسب و کار بیشتر از حد نیاز و یا)
- ۲۷(دلایل برتری اشتغال به کسب و کار نسبت به فراغت برای عبادت)
- ۲۸(دلایل برتری فراغت برای عبادت، نسبت به اشتغال به کسب و کار)
- ۲۹(برتری اشتغال به ازدواج نسبت به خلوت گزینی برای عبادت)
- ۳۰(برتری صفت فقر و یا غنی)
- ۳۰(دلایل برتری غنا بر فقر)
- ۳۳(دلایل برتری صفت فقر بر ثروتمندی)
- ۳۶(رسول خدا تنها از فقر منسی پناه خواستند)
- ۳۶(اختلاف فقهاء در مورد برتری شکر در برابر ثروت و یا صبر در برابر فقر)
- ۴۰(نیازمندی ثروتمندان به فقراء)
- ۴۱(مراتب کسب و کار و احکام هر کدام)
- ۴۱(فرضیت کسب کار تا حد برآورده سازی نیازهای اولیه)
- ۴۲(فرضیت کسب و کار جهت پرداخت دین)
- ۴۲(فرضیت کسب و کار جهت نفقه اهل و عیال)
- ۴۴(فرضیت کسب و کار جهت انفاق به والدین فقیر)
- ۴۵(مرغوب بودن کسب و کار جهت انفاق بالای دیگر خویشاوندان)
- ۴۶(مباح بودن کسب و کار جهت به دست آوردن ثروت بیشتر از حد کفاف)
- ۴۷(مباح بودن امتناع از جمع آوری ثروت بیشتر از حد کفاف)
- ۴۹(کسب و کار نوعی از همکاری جهت ادای عبادات)

- ۵۰ (کسب و پیشه عالی و خسیس)
- ۵۱ (کسب و کار جهت رهایی از سؤال)
- ۵۱ (انواع کسب و کار و پیشه های مباح)
- ۵۱ (مذمت مزارعت)
- ۵۲ (اباحت مزارعت)
- ۵۳ (توجیه مذمت مزارعت)
- ۵۳ (برتری تجارت بر مزارعت)
- ۵۴ (برتری مزارعت بر تجارت)
- ۵۵ (توجیه (الضرب فی الارض) به سفر جهت آموختن علم)
- ۵۶ (فرض بودن آموختن علم حال)
- ۵۶ (علم حال چیست؟)
- ۵۶ (عدم آموزش علم سبب ضیاع آن)
- ۵۷ (فرضیت آموزش علم برای کفار)
- ۵۷ (آموزش علم مؤکد ترین فرض)
- ۵۸ (فرضیت آموزاندن علم همانند آموختن آن)
- ۵۸ (چگونگی آموزش علم از طرف عوام)
- ۵۹ (آموزش احکام فقهی مختص به علمای اهل بصیرت)
- ۵۹ (دلایل الزامی بودن آموزش علم از طرف عوام)
- ۶۰ (دلایل اختصاص آموزش مسائل دینی به علماء)
- ۶۱ (جواز خود داری از صدور فتوی در عدم نیاز به آن)
- ۶۲ (فوائد علم: آموختن و آموزاندن)
- ۶۲ (علم یگانه وسیله تمییز میان حق و باطل)
- ۶۳ (تشریح و ابلاغ علوم مفید گذشتگان برای آیندگان)
- ۶۴ (انحصار فرض بودن تبلیغ به مسائل مفید)

- (رسانیدن علوم و معارف گذشتگان به آیندگان مسؤولیت تاریخی مسلمانان) ۶۵
- اصحاب کرام رضی الله عنهم و تبلیغ دین اسلام) ۶۵
- (فرض عین و فرض کفایی) ۶۶
- (فرض کفایی بودن تبلیغ علوم دینی) ۶۷
- (فرض بودن تبلیغ احکام نوافل) ۶۷
- (هدف در نوافل) ۶۸
- (لازم نبودن تبلیغ تمام احکام شرعی، مگر در صورت نیاز) ۶۹
- (عدم جواز ترک تبلیغی که منجر به نابودی حکم گردد) ۷۰
- (چهار چیز حیاتی برای انسان) ۷۰
- (حکمت الهی در تقسیم آموزش کسب و کار برای انسانها) ۷۲
- (پاداش نیک در هر عمل به اساس نیت) ۷۳
- (انکار از خورد و نوش معادل خودکشی) ۷۴
- (مندوب بودن خوردن بیشتر از سد رمق) ۷۵
- (عبادت بودن به دست آوردن غذا جهت ادای عبادات) ۷۵
- (ستر عورت یکی فرائض نماز) ۷۶
- (وجوب ساخت و تهیه ظروف برای خانمان خانه) ۷۶
- (گناه امتناع از خورد، نوش و سکونت که منجر به هلاکت گردد) ۷۷
- (ممانعت از فاسد ساختن غذا) ۷۹
- (تحریم افساد، اسراف، عجب، مفاخره، تکبر، تظاهر و افزون طلبی در ۷۹
- (اول:- تحریم افساد در زمین) ۷۹
- (دوم:- تحریم اسراف) ۸۰
- (چهارم:- تحریم تفاخر و تکاثر اموال) ۸۶
- (احکام لباس) ۸۷
- (لباس شهرت) ۸۷

- ۸۷ (لباس ساده)
- ۸۸ (پوشیدن لباسهای عمده در اوقات مخصوص)
- ۸۸ (پوشیدن لباسهای موسمی طبق نیاز)
- ۸۹ (تهیه غذا و لباس برای اهل و عیال در حد وسط)
- ۹۰ (عادت به خوردن غذا در حد وسط)
- ۹۰ (محروم ساختن نفس از حق خوردن، نوشیدن و پوشیدن)
- ۹۱ (گرسنه نگهداری نفس به نیت صحیح)
- ۹۲ (حکم گرسنه نگهداشتن نفس تا سرحد موت)
- ۹۳ (گرسنه نگهداشتن نفس جهت کسر شهوت)
- ۹۴ (فرضیت دادن غذا برای نیازمند)
- ۹۴ (الف:- چگونگی تهیه غذا برای نیازمندی که توان بیرون رفتن را.....)
- ۹۵ (فرضیت فدیة دادن جهت رهایی اسیران)
- ۹۶ (ب:- چگونگی تهیه غذا برای نیازمندی که توان بیرون رفتن داشته باشد).
- ۹۷ (چگونگی سؤال کردن شخص قادر به کسب و کار)
- ۹۸ (لزوم سؤال در صورت نیاز شدید)
- ۹۸ (اباحت سؤال در صورت نیاز شدید)
- ۹۹ (دلیل عدم لزوم سؤال)
- ۱۰۰ (دلیل لزوم سؤال در هنگام نیاز شدید)
- ۱۰۲ (برتری شخص صدقه دهنده نسبت به شخص صدقه گیرنده)
- ۱۰۲ (فصل اول:- پرداخت کننده واجب و در یافت کننده متبرع)
- ۱۰۲ (پذیرش صدقه احسان فقیر بالای ثروتمند)
- ۱۰۳ (فصل دوم:- پرداخت کننده متبرع و در یافت کننده متبرع)
- ۱۰۴ (فصل سوم:- پرداخت کننده متبرع و در یافت کننده فرض)
- ۱۰۵ (پاداش هر عمل معادل به مجازات آن می باشد)

- دست بالا برتر از دست پائین) ۱۰۶
- (توجه (ید العلیا) به دست فقیر و جواب آن) ۱۰۶
- (چگونگی دریافت صدقه برای پیغمبران علیهم السلام) ۱۰۸
- (ترغیب به خود داری از سؤال) ۱۰۸
- (پاداش در خوردن غذا به هنگام نیاز) ۱۱۰
- (عدم محاسبه در مقابل خوردن غذا به حد نیاز) ۱۱۱
- (قناعت به حد کفاف سبب ورود جنت بدون حساب) ۱۱۳
- (اباحت تناول غذا بیشتر از حد کفاف) ۱۱۴
- (رخصت تناول از نعمتهای الهی و عزیمت ترک آنها) ۱۱۴
- (اکتفا به حد کفاف راه و روش انبیاء علیهم السلام) ۱۱۵
- (عرض یا حساب آسان از نعمت ها) ۱۱۶
- (محاسبه و بازپرسی از نعمت ها) ۱۱۶
- (دلیل برتری به حد کفاف) ۱۱۷
- (فشردۀ مطلب فوق) ۱۱۸
- (مکروه تحریمی بودن خوردن بیشتر از سیری نزد امام ابوحنیفه) ۱۱۹
- (مجازات در مقابل لقمۀ حرام) ۱۱۹
- (احکام پوشیدن لباس همانند خوردن غذا) ۱۲۱
- (تقسیم اعمال مکلفین به مفید و مضر، از نظر کرامیه) ۱۲۲
- (دلایل کرامیه بر تقسیم اعمال) ۱۲۲
- (شامل بودن اعمال مباح در آن دو نوع) ۱۲۴
- (دلایل فقهاء بر تقسیم اعمال) ۱۲۵
- (موجودیت اعمال مهمله از نظر فقهاء) ۱۲۵
- (اختلاف فقهاء در مورد نوشتن اقوال و افعال مهمل) ۱۲۷
- (چگونگی محو عمل مهمل بعد از نوشته شدن آن در اعمال نامه) ۱۲۹

- ۱۳۰ (شناخت دیوان بدون فائده، یکی از دیوانه‌های سه گانه اعمال انسان)
- ۱۳۱ (شناخت اعمال بدون فائده و مهمل)
- ۱۳۱ (چگونگی محو یک نام از دیوان سعده و ثبت آن در دیوان اشقیاء و یا ...)
- ۱۳۲ (امکان تبدیلی شخص نیک بخت به بد بخت و شخص بدبخت به ...)
- ۱۳۳ (عدم امکان تبدیلی شخص بد بخت به نیک بخت و شخص نیک بخت ...)
- ۱۳۴ (کامل ترین سپاس در مقابل نعمت طعام گفتن بسم الله و الحمد لله)
- ۱۳۵ (تألیفات امام محمد رحمه الله در رابطه به زهد و تقوی)
- ۱۳۶ (عدم جواز پوشیدن لباس ابریشمی برای مردان)
- ۱۳۶ (اختلاف در پوشیدن لباس ابریشمی در حالت جنگ برای مردان)
- (چگونگی فراهم نمودن اشیای قیمتی از طلا، نقره و ابریشم، جهت تزیین در خانه)
- ۱۳۷
- ۱۳۸ (جواز تزیین مساجد با گچ، ساج و آب طلا از دیدگاه فقهاء)
- ۱۳۹ (کراهت تزیین مساجد به اشیای مذکور از دیدگاه اهل ظاهر)
- ۱۴۰ (دلایل جواز تزیین مساجد)
- ۱۴۰ (توجیه حدیثی که در آن از منقش ساختن مساجد منع شده)
- ۱۴۱ (عدم جواز تزیین مسجد با مال وقف مسجد)
- ۱۴۱ (تزیین مسجد با مال شخصی عمل جایز و موجب پاداش)
- ۱۴۲ (جواز پوشیدن لباسهای زیبا و تجملی)
- ۱۴۳ (جواز اشباع غریاض شهوانی از طریق حلال)
- ۱۴۳ (برتری قناعت به حد کفاف و ذخیره اندوزی برای آخرت)
- ۱۴۶ (اکتفا به حد کفاف عزیمت و استفاده بیشتر از نعمت های مباح رخصت)
- ۱۴۷ (برخی از خصلتهایی الزامی برای هر شخص)
- ۱۴۸ (آسانی در دین)

پیشگفتار

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ، وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ
أَجْمَعِیْنَ. اَمَّا بَعْدُ.

بدون شک الله رب العزه، در هر عصر و زمان، مطابق به ظروف، شرایط و نیاز های آن عصر و زمان، اشخاص و یا گروهی را جهت تشریح، نگهداری و نشر احکام و فرامین خود، از این امت انتخاب نموده تا در حفظ، فهم و تعلیم کتاب الله و سنت رسول الله و دعوت الی الله سهم اساسی و فعالی داشته و احکام و مسائل مورد نیاز را بصورت شاید و باید برای امت تشریح نمایند و در برابر مشکلات و چالشهای که در این راستا دامن گیر شان میگردد مقاوم باشند.

بنابر آن گروهی در عرصه تبیین، توضیح و تشریح الفاظ قرآنی خدمات ارزنده انجام داده اند که بنام مفسرین شهرت یافته اند؛ گروه دیگری جهت حفاظت متون و اسناد حدیث خدمات شایانی انجام داده اند که بنام محدثین شهرت یافته اند؛ همانطور گروه دیگری در عرصه استنباط و استخراج احکام الهی از آیات قرآنی و احادیث نبوی (صلی الله علیه وسلم) خدمات شایان و ارزنده انجام داده اند که بنام فقهاء شهرت یافته اند.

پس فقهاء کسانی اند که آن عده از احکام اجمالی و پوشیده شرعی را که

بصورت عموم اذهان مردم به آسانی به آنها رسائی حاصل کرده نمی تواند، آنرا بشکل واضح، روشن و عام فهم جهت هدایت مردم تشریح می نمایند. گرچند فقهای کرام همانند مفسرین و محدثین در هر عصر- و زمان به تعداد زیادی وجود داشتند، اما برخی آنها به اساس علم، دانش، فهم، زکات و فراستی که دارا بودند و خدمات ارزشمند و اساسی که دراین راستا انجام دادند، مورد پذیرش خاص و عام قرار گرفته و از شهرت خاصی برخوردار گردیده اند. مانند: امام ابوحنیفه، امام مالک، امام شافعی، امام احمد بن حنبل، امام ابوسف، اما محمد و دیگر امامان بزرگ رحمهم الله تعالی که از شهرت جهانی برخوردار هستند.

یکی از این پیشوایان امت اسلامی که بیشترین کتابهای ارزشمند، اساسی و گران سنگ را تقدیم امت اسلامی نموده است، امام محمد بن حسن شیبانی می باشد.

امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی، محدث، فقیه مشهور، عالم نامور در علم لغت، شاگرد رشید امام ابوحنیفه، امام مالک و امام ابویوسف، استاد امام شافعی، محرز و نگهبان مذهب نعمان، صاحب کتابهای ششگانه موسوم به ظاهر الروایت در فقه حنفی، متوفی سنه: ۱۸۹ هـ.ق می باشد.

حافظ بن عبدالبر در مورد امام می نویسد: "او شخص فقیه وعالمی بوده که بیشتر احادیث را از امام مالک وهمچنان از ثوری وغیره تحریرنموده است. او مصاحبت امام ابو حنیفه (رح) سپس امام ابو یوسف (رح) را اختیار نمود. او ناقل و ترجمان نظریات امام ابو حنیفه و ابویوسف و پیروی مذهب آنها بوده و در این راستا تصانیف زیادی بجا گذاشته است."

جایگاه علمی و فقهی امام محمد رحمه الله

امام در اوسط چشم به جهان گشود، در کوفه زندگی نمود که آنجا از امام ابوحنیفه، مسعر بن کدام، سفیان ثوری، امام مالک بن انس، اوزاعی و ابویوسف، علوم حدیث و فقه آموخت. سپس در بغداد سکونت اختیار نمود که مردم در علوم حدیث و نظریات فقهی از او استفادهٔ اعظمی نموده اند.

"سیادت و قیادت علم فقه در عراق بعد از امام ابویوسف به امام محمد تعلق گرفت و امامان زیادی از او علم فقه آموخته اند" (۱).

جایگاه امام محمد رحمه الله در علم حدیث

"محمد بن ادريس شافعی، ابو سلیمان جوزجانی، ابو عبید قاسم، ابن سلام وغیره از او حدیث روایت نموده اند" (۲).

خود امام محمد می گوید: من در حدود سی سال نزد امام مالک اقامت گزیدم. من بیشتر از هفتصد احادیث را از وی لفظاً شنیده ام" (۳).

امام محمد از دیدگاه امام شافعی

امام شافعی گفت: "من هیچ یکی را دانا تر به کتاب الله از محمد بن حسن ندیده ام، اگر خواسته باشم گفته می توانم، بنابر فصاحت و بلاغتی که محمد بن حسن داشت، گویا قرآن کریم به لغت او نازل گردیده باشد" (۴).

همچنان امام شافعی گفت: "من به پیمانۀ یک بار شتر کتاب از محمد

۱- (مناقب ابی حنیفه و صاحبه للحافظ ذهبی ص: ۵۰)

۲- (تاریخ بغداد: ج: ۲، ص: ۱۷۳).

۳- تاریخ بغداد ج: ۲، ص: ۱۷.

۴- تاریخ بغداد ج: ۲، ص: ۱۷.

بن حسن علم آموختم. همچنان افزود: از نظر من با امانت ترین مردمان در علم فقه، محمد بن حسن است" (۵).

همچنان امام شافعی گفت: "من هیچ یکی را دانا تر بر حرام و حلال، علل، ناسخ و منسوخ از محمد بن حسن ندیده ام" (۶).

بوسیطی از امام شافعی نقل نموده که گفت: "الله تعالی در علم و دانش توسط دو شخص برایم همکاری نمود: در علم حدیث توسط ابن عیینه و در علم فقه توسط محمد بن حسن «رضی الله عنهما»" (۷).

دیلمی روایت نموده که امام شافعی گفت: "من مدت ده سال همنشینی محمد بن حسن را اختیار نموده و از سخنان وی به اندازه بارشتر علم برداشت نموده ام. زمانی که او به تناسب عقل خود با ما صحبت می نمود، از فهم ما بالا بود. بناءً او به تناسب عقل و بر داشت ما با ما صحبت می نمود" (۸).

همچنان امام شافعی گفت: "در صورتی که مردمان در رابطه به فقها از انصاف کار گیرند، به درستی می دانند که آنها همانند محمد بن حسن دیگری را ندیده اند. من هرگز در مجلس فقیهی نه نشستم که از محمد بن حسن فقیه تر می بود، و زبان من را بر علم فقه بیشتر می گشود. او در علم فقه و اسباب آن چیزهای را میدانست که علمای بزرگی از آن عاجز بودند" (۹).

همچنان امام شافعی گفت: "من مبلغ شصت دینار، را بر کتابهای امام

۵- تاریخ بغداد ج: ۲، ص: ۱۷۶.

۶- اخبار ابی حنیفه و اصحابه للصمیری ص: ۱۲۳.

۷- ذیل الجواهر المضیة ص: ۵۲۷.

۸- ذیل الجواهر المضیة ص: ۵۲۸.

۹- اخبار ابی حنیفه واصحابه للصمیری ص: ۱۲۴.

محمد بن حسن بمصرف رسانیدم، سپس روی آنها تدبیر نموده در پهلوی هر مسئله حدیثی را ذکر نمودم" (۱۰).

امام محمد از نظر امام احمد بن حنبل

امام احمد بن حنبل گفت: "هرگاه در مورد به مسئله، قول سه امام موجود باشد، گنجایش مخالفت در آن وجود ندارد. پرسیده شد آنها چه کسانی هستند؟ در پاسخ گفت: ابوحنیفه، ابویوسف و محمد بن حسن: ابوحنیفه بیناترین مردمان به قیاس، ابویوسف بیناترین مردمان به آثار و محمد بن حسن بیناترین مردمان به لغت عربی بشمار می رفت" (۱۱).

ابراهیم حربی گفت: "من از احمد بن حنبل پرسیدم این همه مسائل دقیق را از کجا حاصل نمودی؟ در پاسخ گفت: از کتابهای محمد بن حسن" (۱۲).

امام محمد رحمه الله تعالی از نظر هارون الرشید

کسائی و محمد بن حسن همراه با هارون الرشید به "ری" رفته در یک روز آنجا وفات نمودند. هارون الرشید گفت: من امروز لغت و فقه را دفن نموده ام. (۱۳).

تالیفات امام محمد رحمه الله

امام محمد رحمه الله کتابهای بزرگ و ارزشمندی در علم فقه، حدیث، آثار، اخلاق و غیره تألیف نموده اند. اینجا برخی از کتابهای اساسی که در

۱۰- مناقب ابی حنیفه و صاحبیه للذهبی ص: ۵۱.

۱۱- الا نصاب للسمعانی ج: ۸، ص: ۲۰۴.

۱۲- تاریخ بغداد ج: ۲، ص: ۱۷۷.

۱۳- تاریخ بغداد ج: ۲، ص: ۱۸۱-۱۸۲.

رابطه به فقه اسلام تألیف نموده اند را می خواهیم مختصراً به بررسی بگیریم:

کتابهای ظاهرالروایة امام محمد رحمه الله تعالى

در کتابهای فقه حنفی اصطلاح «ظاهر الروایة» به کثرت ذکر می شود، ظاهر الروایة عبارت از همان مسائل ظاهر، معتمد، موثق و مورد اعتباری است که در یکی از شش کتاب ظاهر الروایة تذکر یافته باشد.

علامه ابن عابدین شامی این موضوع را در رساله خود تحت عنوان «

عقود رسم المفتی» ضمن اشعاری به زبان عربی اینگونه می نویسد:

وكتب ظاهر الروایات أتت ستاوبالاصول ايضاً سميت

صنفها محمد الشيباني حرقفيها المذهب النعماني

یعنی، کتابهای ظاهر الروایة، شش کتاب اند که به کتابهای اصول نیز

نامیده می شوند، امام محمد شیبانی آنها را تصنیف نموده که در آنها مذهب

نعمانی (مذهب امام ابوحنیفه) را تحریر نموده است. آنها عبارت اند از:

الجامع الصغير والكبير و السير الكبير والصغير

ثم الزيادات مع المبسوط تواترت با لسند المضبوط

یعنی، کتابهای: الجامع الصغير، الجامع الكبير، السير الكبير، السير

الصغير. سپس کتاب زیادات همراه کتاب مبسوط که همه آنها بحد تواتر و به

اسناد محکم (به ما رسیده اند).

کتابهای غیر ظاهر الروایة امام محمد

كذا له مسائل النوادر اسنادها في الكتب غير ظاهر

همچنان، از امام محمد، (مسائل دیگری به نام) مسائل نوادر، نیز وجود

دارد که اسناد آن در غیر کتابهای ظاهرالروایة (مانند: کیسانیات، هارونیات و

رقیات) آمده است.

و بعدها مسائل النوازل خرجها الا شیخ با الد لائل.
یعنی، پس از آن (در کتابهای دیگری) مسائل نوازل، نیز وجود دارد که
مشایخ آنها را با دلائل تخریح نموده اند.

درجه بندی مسائل در فقه حنفی

علامه شامی بعد از ذکر اشعار فوق، مسائل فقه حنفی را به سه دسته
ذیل درجه بندی نموده می نویسد:

درجه اول:- مسائل اصول که بنام ظاهر الروایة نیز نامیده می شوند، آنها
عبارت از مسائلی اند که از اصحاب مذهب، یعنی: ابوحنیفه، ابویوسف و
محمد رحمهم الله تعالی روایت شده است. در بسا موارد امام زفر، امام حسن و
دیگر شاگردان امام ابوحنیفه نیز به آنها شریک هستند، اما بطور اغلب هدف از
ظاهر الروایة قول ائمه سه گانه و یا قول بعضی آنها می باشد.

پس هدف از مسائل اصول یا ظاهر الروایة، مسائلی اند که در این شش
کتاب امام محمد موجود باشند: ۱- المسبوط ۲- الزیادات ۳- الجامع الصغیر
۴- السیرالصغیر ۵- الجامع الکبیر ۶- السیرالکبیر.

آنها به سبب ظاهر الروایة نامیده شده اند که به روایت موثق، معتمد،
متواتر و یا مشهور از امام محمد ثابت گردیده اند.

درجه دوم:- مسائل نوادر، عبارت از مسائلی اند که از اصحاب مذهب
روایت شده، اما در شش کتاب متذکره ذکر نگردیده اند. بلکه یا در کتابهای
دیگری امام محمد، مانند: کیسانیات، هارونیات و رقیات ذکر شده اند و یا در
غیر کتابها امام محمد؛ مانند: کتاب المجرد حسن بن زیاد، (الامالی) امام

ابویوسف و یا به روایت مفرده مانند روایت بن سماعه، معلی بن منصور و غیره در مسائل مشخصی روایت شده اند.

درجه سوم:- الفتاوی والواقعات، آنها عبارت از مسائلی اند که در مورد آنها از مجتهدین متاخرین سؤال کرده شد و آنها کدام روایتی از متقدمین در رابطه نیافته بلکه خود استنباط و اجتهاد نموده به آن پاسخ دادند. تعداد آنها بسیار زیاد می باشد.

کتاب الکسب

رساله هذا نیز یکی از کتابهای مهم و ارزشمند امام محمد رحمه الله می باشد که از لحاظ حجم مختصر، اما از لحاظ محتویات و مضامین، مشتمل بر مطالب ارزشمند و کمیاب علمی می باشد که کمتر میتوان آنها را در کتابهای دیگر سراغ داشت.

این رساله از امام محمد رحمه الله تعالی که در قرن دوم هجری نقل شده و تحت عنوان (الکسب) به زبان عربی تحریر گردیده است، قدیم ترین و ارزشمند ترین رساله در عرصه کسب و کار و مسائل اقتصادی، محسوب می گردد. محتویات و مطالب این رساله را مضامین ذیل تشکیل میدهد:

شناخت و جایگاه کسب و کار و نیاز به آن، کسب و کار پیامبران علیهم السلام، شناخت کسب مفید و کسب مضر، حکم اشتغال به کسب و کار، حقیقت توکل، حکم فرضیت و یا اباحت کسب و کار، مذمت ثروت اندوزی جهت تفاخر و تکاثر در اموال، اشتغال به کسب و کار بیشتر از حد نیاز، برتری صفت فقر و یا ثروتمندی، پناه خواستن رسول خدا از فقر منسی، برتری شکر در برابر ثروت و یا صبر در برابر فقر، نیازمندی ثروتمندان به فقراء، مراتب

پیشگفتار

کسب و کار جهت برآورده سازی نیازهای اولیه، پرداخت دین، نفقه اهل و عیال، والدین و دیگر خویشاوندان.

کسب و کار جهت به دست آوردن ثروت بیشتر از حد کفاف و یا امتناع از آن، کسب برای ادای عبادات، انواع کسب و کار، کسب عالی و خسیس، برتری تجارت بر مزارعت و یا مزارعت بر تجارت.

فرض بودن آموختن علم حال، فرض بودن آموزاندن علم، چگونگی آموزش علم از طرف عوام و یا علماء، فوائد علم، رسانیدن علوم و معارف گذشتگان به آیندگان. چهار چیز حیاتی برای انسان، حکمت الهی در تقسیم آموزش کسب و کار.

تحریم افساد، اسراف، عجب، مفاخره، تکبر، تظاهر و افزون طلبی در مال دنیا، انواع اسراف در طعام.

احکام لباس، پوشیدن لباسهای عمده در اوقات مخصوص، پوشیدن لباسهای موسمی طبق نیاز، تهیه لباس برای اهل و عیال.

چگونگی خوردن و نوشیدن و یا محروم ساختن نفس از آنها، حکم غذا دادن برای نیازمند و فدیة دادن برای رهایی اسیران، چگونگی سؤال کردن شخص نیازمند، برتری صدقه دهنده نسبت صدقه گیرنده، عدم جواز دریافت صدقه برای پیغمبران علیهم السلام، قناعت به حد کفاف سبب ورود جنت، رخصت تناول از نعمتها و عزیمت ترک آن، مجازات در مقابل لقمه حرام.

تقسیم اعمال به مفید، مضر و مهمل، موجودیت اعمال اقوال و افعال مهمله و چگونگی نوشتن و محو آن در اعمال نامه.

عدم جواز پوشیدن لباس ریشمی برای مردان در غیر حالت جنگی، جواز

تزیین خانه با وسائل قیمتی، مانند: طلا، نقره و ریشم، چگونگی تزیین مساجد با گچ، ساج و آب طلا، جواز پوشیدن لباسهای زیبا و تجملی، برتری قناعت به حد کفاف و ذخیره اندوزی برای آخرت، برخی از خصلتهای الزامی برای هر شخص و سهولت و آسانی در دین، مورد بررسی قرار می گیرد.

املاء و شرح امام ابوبکر سرخسی رحمه الله تعالی

این رساله که در اصل از امام محمد بن حسن شیبانی رحمه الله است، اما تشریح و توضیح و ترتیب و تنظیم آن توسط امام بزرگوار، فخر الاسلام، شمس الائمه، ابوبکر محمد بن اُبی سهل سرخسی رحمه الله، صاحب (المبسوط) صورت گرفته است؛ چنانکه امام سرخسی رحمه الله در مقدمه راجع به انگیزه انتخاب این رساله می نویسد:

"زمانی خواستم تا پاسخ بدهم برایتان در رابطه به آنچه از من سؤال نمودید راجع به املائی شرح مختصر... به آثار مشهور و اشارات متذکره در تصانیف محمد بن الحسن رحمه الله... من به این نظر شدم که مستحق ترین آن نوشتن شرح (کتاب الکسب) است".

همچنان خاطر نشان می سازد که این یکی از رساله های غیر مشهور امام محمد رحمه الله می باشد که تنها از طریق محمد بن سماعة روایت گردیده است؛ چنانکه می نویسد:

"آنها (کتاب الکسب) محمد بن سماعة از محمد بن الحسن رحمه الله روایت نموده و او یکی از تصانیف ایشان می باشد، اما مشهور نگردیده است؛ زیرا که آنها از ایشان نه ابوحفص شنیده و نه ابوسلیمان رحمهما الله، بناء حاکم رحمه الله آنها در مختصر خود ذکر نکرده است"

پیشگفتار

امام سرخسی همچنان به اهمیت و ارزشمندی این رساله اشاره نموده مینویسد:

"در آن برخی از علومی وجود دارد که عدم آگاهی از آن گنجایش ندارد و از آگاهی آن علوم تخلف نباید کرد".

همچنان امام سرخسی در مورد به چگونگی استفاده از آثار امام محمد رحمه الله و اقوال علمای اصول در مورد آن و الحاق نمودن برخی معانی و اشارات مورد پسند خود، در تألیف این رساله، می افزاید:

"بدون تردید که شیخ ما امام رحمه الله، برخی آنرا از طریق آثار ذکر نموده است، پس ما آنچه را ذکر نموده جهت حصول تبرک به شنیده شده از ایشان و آنچه را که علمای اصول رحمهم الله در مورد به آن گفتگو نموده اند ذکر مینماییم و آنچه از معانی و اشارات که خاطر می پسندد، به آن الحاق می نماییم".

توثیق مطالب این رساله از طرف محمد بن سماعة رحمه الله تعالی
محمد بن سماعة شاگرد امام محمد رحمه الله تعالی، راوی این کتاب
در پایان کتاب می افزاید:

"امام محمد رحمه الله گفت: این چیزی که در این کتاب به اثبات رسیده قول عمر، عثمان، علی، ابن عباس و دیگر اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم و رضی الله عنهم اجمعین می باشد، این مذهب امام ابوحنیفه، امام ابویوسف، امام زفر و فقهای بعد از ایشان رحمهم الله می باشد که ما با این همه چنگ می زنیم".

بنابر اهمیت، ارزشمندی، قدامت تاریخی، موجودیت مطالب مبهم اقتصادی در عرصه های: رشد اقتصاد، تشویق برای اشتغال به کسب و کار،

جلوگیر از تنبلی و بیکاری، استفاده معقول از مال و ثروت، جلوگیر از اسراف و تبذیر، تکافل اجتماعی، تعاون و انفاق، آموزش مکاسب و پیشه های مفید، تشویق به انتخاب اسباب حیاتی بشر و غیره مسائل مهم و اساسی اقتصادی و اجتماعی در این رساله مختصر وجود دارد.

خواستم به کمک الهی، این رساله را از زبان عربی به زبان دری ترجمه نمایم، تا مردم مسلمان و متدین ما، مخصوصا کسانی که به زبان عربی دست رسی ندارند از آن استفاده نمایند.

بناءً ترجمه این کتاب به تاریخ: ۲ قوس ۱۳۹۸ هـ ش. آغاز گردیده و به تاریخ: ۱۲/۲۸/۱۳۹۸ هـ (لله الحمد) به پایان رسید. سپس باز نگری و تصحیحات آن از تاریخ ۳/۱/۱۳۹۹ هـ آغاز گردیده (لله الحمد) به تاریخ: ۲۱/۱/۱۳۹۹ هـ پایان یافت.

(و من الله التوفیق)

عبدالمعبود ضریری

شهر کابل. شهرک خواجه رواش. ۲۸/۱/۱۳۹۹ هـ

(مقدمه)

(بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ.)

الْحَمْدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ، وَصَلَّى اللّهُ عَلٰی سَیْدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِیْنَ).

امام بزرگوار، پارسا، شمس الائمه، فخر الاسلام ابوبکر محمد بن اُبی سهل سرخسی رحمه الله، گفت: زمانی خواستم در رابطه به آنچه از من سؤال نمودید راجع به املائی شرح مختصر بر حسب طاقت و توانایی اندک، به آثار مشهور و اشارات متذکره در تصانیف محمد بن الحسن رحمه الله، برای اظهار جهت تأثیر و بیان طریق تصویر، برای تان پاسخ بدهم.

به این نظر شدم که مستحق ترین آن نوشتن شرح (کتاب الکسب) است که آنرا محمد بن سماعة از محمد بن الحسن رحمه الله روایت نموده و او یکی از تصانیف ایشان می باشد، اما مشهور نگردیده است؛ زیرا که آنرا از ایشان نه ابوحفص شنیده و نه ابوسلیمان رحمهما الله، بناءً حاکم رحمه الله آنرا در مختصر- خود ذکر نکرده است، در آن برخی از علوم وجود دارد که عدم آگاهی از آن گنجایش ندارد و از آگاهی آن علوم، تخلف نباید کرد، اگر در آن (چیز دیگری) نمی بود، سوای انگیزه اقتباس کنندگان بر مشارکت کسب کننده گان در کسب برای خود شان و دریافت از زحمت دست شان، هرائینه برای هر شخص اظهار این نوع از علم لازم بود.

بدون تردید که شیخ ما امام رحمه الله، برخی آنرا از طریق آثار ذکر نموده است، پس ما آنچه را ذکر نموده جهت حصول تبرک به شنیده شده از ایشان و آنچه را که علمای اصول رحمهم الله در مورد به آن گفتگو نموده اند، ذکر می نمایم و آنچه از معانی و اشارات که خاطر می پسندد، به آن الحاق می نمایم.